

dr hab. Jolanta Lubocha-Kruglik, prof. UŚ  
Instytut Językoznawstwa  
Uniwersytet Śląski w Katowicach  
e-mail: jolanta.lubocha-kruglik@us.edu.pl

## Recenzja

rozprawy doktorskiej pani magister Karoliny Wakulik

pt. *Idiolekt tłumacza dialogisty w polskim, rosyjskim i bułgarskim dubbingu anglojęzycznych filmów animowanych* (180 stron)

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska pt. *Idiolekt tłumacza dialogisty w polskim, rosyjskim i bułgarskim dubbingu anglojęzycznych filmów animowanych* przygotowana pod opieką naukową pani dr hab. Marii Mocarz-Kleindienst, prof. KUL.

Przedstawiając już w tym miejscu – wstępnie – swoje stanowisko, mogę jednoznacznie stwierdzić, że przedłożona mi do recenzji dysertacja spełnia wymogi ustawowe, jest bowiem oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz wykazuje zarówno wiedzę ogólną kandydatki w dyscyplinie *językoznawstwo*, jak i umiejętność samodzielnego prowadzenia przez nią pracy naukowej.

Z dużym uznaniem przyjmuję też wybór tematu, bowiem idiolekt tłumacza dialogisty to problem nie tylko bardzo istotny w badaniach translatorskich, ale też, jak dotychczas, mało rozpoznany. Zgadzam się więc tutaj z autorką, która twierdzi, że „w dostępnej literaturze przedmiotu brakuje opracowań poświęconych idiolektowi tłumacza w dubbingu filmów animowanych” (s. 5).

Prezentowana praca ma logiczną, przejrzystą strukturę, którą tworzą: wprowadzenie, pięć rozdziałów podzielonych na podrozdziały, podsumowanie oraz bibliografia i streszczenie. Praca zawiera również aneks, spisy tabel oraz pytania do wywiadów z tłumaczami.

Przyjęty model badawczy – obejmujący ilościową i jakościową analizę transkrypcji dialogów oraz zastosowanie trzech modeli tłumaczeniowych według koncepcji Chestermana – wyróżnia się kompleksowym podejściem do badanych zagadnień. Analiza porównawcza pozwala na systematyczne identyfikowanie różnic i podobieństw w przekładach w wybranych językach, co sprzyja uchwyceniu specyfiki idiolektu poszczególnych tłumaczy. Model procesowy umożliwia dogłębną eksplorację strategii translatorskich, ukazując mechanizmy podejmowania decyzji w kontekście ograniczeń technicznych dubbingu, takich jak synchronizacja fonetyczna i czasowa. Z kolei model przyczynowy koncentruje się na wskazaniu lingwistycznych i kulturowych czynników wpływających na kształtowanie indywidualnego stylu tłumacza, co pozwala na precyzyjną diagnozę ich idiolektu. Warto byłoby jednak wyraźniej podkreślić, dlaczego wybór właśnie tych trzech modeli jest tak istotny dla specyfiki badań doktorantki i w jaki sposób modele te uzupełniają się, tworząc spójną ramę metodologiczną.

Znaczącą wartość dodaną do pracy stanowią wywiady z tłumaczami, które są istotnym elementem badań empirycznych. Dają one możliwość uzyskania wglądu w proces twórczy tłumacza, pozwalają na uchwycenie ich indywidualnych stylów translatorskich oraz określenie preferencji w zakresie doboru środków językowych. Dostarczają ponadto cennych informacji dotyczących strategii adaptacyjnych, podejścia do ekwiwalencji oraz technik radzenia sobie z ograniczeniami wynikającymi z konieczności synchronizacji dialogów z ruchem ust postaci filmowych. Tę część pracy można też uznać za istotny wkład w rozwój badań nad figurą tłumacza (*Translator Studies*), który w najnowszych tendencjach badawczych postrzegany jest nie tylko jako bierny wykonawca, lecz także jako świadomy twórca mający istotny wpływ na charakter transferu międzykulturowego. Perspektywa ta stawia tłumacza w roli aktywnego uczestnika procesu komunikacji międzyjęzykowej, który dokonuje świadomych wyborów językowych i kulturowych, wpływających na odbiór filmu przez widza docelowego.

Zebrany materiał badawczy jest reprezentatywny i zapewnia możliwość realizacji postawionych celów. Badanie dialogów filmów animowanych w trzech różnych wersjach językowych pozwala na uchwycenie specyfiki każdego z tłumaczy, przy czym analiza przeprowadzona przez autorkę uwzględnia różnice w stylu, ich preferencje leksykalne i dostosowanie tekstu do wymagań dubbingu.



We wprowadzeniu autorka przekonująco uzasadnia podjęcie problemu badawczego oraz wskazuje cele pracy. Jediną moją sugestią jest tutaj propozycja odnośnie do ewentualnego rozbudowania części dotyczącej ograniczeń badania oraz wskazanie sposobu, w jaki mogą one być niwelowane, np. poprzez rozszerzenie zakresu analizowanych produkcji lub zastosowanie nowych narzędzi analitycznych. Warto byłoby również zamieścić opis procedur stosowanych do identyfikacji cech językowych oraz oprogramowania zastosowanego do analizy transkrypcji.

W rozdziale pierwszym autorka szczegółowo omawia dubbing jako jedną z technik przekładu filmowego. Definicje dubbingu oraz jego historia w Polsce, Rosji i Bułgarii są bardzo szczegółowe, dlatego wydaje się, że bez szkody dla pracy można by skrócić niektóre fragmenty dotyczące jego historii, koncentrując się na elementach istotnych dla analizy problemu badawczego.

Cenne w tym rozdziale wydaje mi się uwzględnienie różnic w nazewnictwie i praktykach dubbingowych między Polską, Rosją a Bułgarią, bowiem z uwagi na niewielką liczbę opracowań poświęconych tym zagadnieniom w takiej kombinacji językowej, fakty te nie są powszechnie znane.

Rozdział drugi poświęcony jest idiolektowi. Analiza tego pojęcia z szerokiej perspektywy językoznawczej i filmoznawczej wskazuje na dobre przygotowanie merytoryczne autorki i potwierdza jej umiejętność syntetyzowania zgromadzonej wiedzy teoretycznej. Należy przy tym podkreślić, że jest to perspektywa rzadko eksplorowana w literaturze przedmiotu. Badania nad tłumaczeniami audiowizualnymi zazwyczaj bowiem skupiają się na strategiach translacyjnych, synchronizacji technicznej (np. ruchu warg w dubbingu) lub aspektach kulturowych, które dotyczą całego tekstu tłumaczenia. Idiolekt tłumacza rzadko jest analizowany jako samodzielny obiekt badań.

Chciałabym również podkreślić, że z uwagi na konieczność dostosowania tłumaczenia do wymogów technicznych (synchronizacja, długość wypowiedzi) oraz ingerencję zespołu produkcyjnego (adiustatorzy, reżyserzy), cechy indywidualne tłumacza są zwykle trudne do zauważenia i wyodrębnienia z całości dzieła. Wobec tych problemów badania doktorantki wydają się jeszcze cenniejsze. Analiza idiolektu tłumacza dialogisty pokazuje złożoność procesu tłumaczenia w dubbingu animacji. Jak wynika z badań, proces ten wymaga balansowania między ograniczeniami technicznymi a kreatywnością językową.

Nie będę się tu odnosić do wszystkich zagadnień poruszanych w rozdziałach teoretycznych, ponieważ siłą rzeczy mają one charakter rekapitulacji zastanego stanu badań. Niemniej, już na ich podstawie można bardzo pozytywnie ocenić warsztat naukowy pani magister Karoliny Wakulik, jej

umiejętność prezentowania wiedzy teoretycznej, a także, co najważniejsze, umiejętność jasnego wyrażania swojego stanowiska badawczego z wykorzystaniem odpowiedniego aparatu pojęciowego.

Część empiryczną pracy (rozdziały III–V) uważam za bardzo istotną, bo na jej podstawie można ocenić predyspozycje autorki do prowadzenia prac badawczych.

W rozdziale trzecim pt. *Wyznaczniki leksykalne idiolektu tłumaczy w dubbingu filmów animowanych* autorka przeprowadza szczegółową analizę leksykalnych sygnałów idiolektalnych tłumaczy: Bartosza Wierzbięty, Pawła Silenczuka i Hristo Hristowa. Szczególnie interesującym aspektem jest analiza neologizmów autorskich oraz kreatywnego wykorzystania potocyzmów. Autorka dokonuje nie tylko analizy jakościowej, ale także ilościowej wybranych leksemów, uwzględniając częstotliwość ich występowania. Podejście to znacząco podnosi wiarygodność wyprowadzanych wniosków, a także pozwala na identyfikację charakterystycznych cech językowych każdego z tłumaczy. Na przykład, w przypadku Bartosza Wierzbięty zauważalna jest dominacja zwrotów potocznych, neologizmów semantycznych oraz archaizmów nacechowanych stylem podniosłym, które tworzą jego unikatowy styl translatorski.

Materiał egzemplifikacyjny dotyczący języka polskiego jest jednak znacznie obszerniejszy niż ten dotyczący języków rosyjskiego i bułgarskiego, co może nieco zaburzać równowagę porównawczą. Poszerzenie liczby przykładów w tych językach mogłoby wzmocnić argumentację i ułatwić identyfikację bardziej subtelnych różnic w idiolektach tłumaczy.

Podział zastosowany w analizie – obejmujący potocyzmy, neologizmy, archaizmy oraz styl podniosły – jest funkcjonalny, choć pewne aspekty wymagają doprecyzowania. Przykładowo, granica między neologizmami a idiomami mogłaby zostać przedstawiona bardziej szczegółowo, co pozwoliłoby lepiej zrozumieć strategie tłumaczy w kontekście innowacji językowych. W badanym materiale są bowiem przypadki, w których granica między neologizmami a idiomami jest płynna, a tłumacze świadomie balansują na styku tych dwóch kategorii.

Jako całość jednak rozdział ten oceniam bardzo pozytywnie. Przejrzysta prezentacja materiału oraz połączenie metod jakościowych i ilościowych czyni go cennym wkładem w badania nad przekładem audiowizualnym.

W rozdziale czwartym otrzymujemy szczegółową klasyfikację składniowych sygnałów idiolektu wybranych tłumaczy. Zastosowany podział na zdania z inicjalnymi partykułami („a”, „ale”, „i”, „i””, „Hy”), szyk przestawny i neologizmy składniowe jest dobrze uzasadniony i pozwala na wyraźne



odróżnienie stylów poszczególnych tłumaczy. Szczególnie interesujące są różnice wynikające z odmienności języków słowiańskich oraz zastosowanych strategii tłumaczeniowych, np. wykorzystanie szyku przestawnego przez Wierzbietę czy zdań z partykułą „и” u Hristowa.

Autorka omawia tu również ograniczenia techniczne dubbingu, natomiast interesujące byłoby też wskazanie, w jaki sposób różnice składniowe wpływają na odbiór dialogów przez widzów, czy, na przykład, zdania z partykułami w bułgarskim przekładzie są bardziej ekspresywne? Jaki ma to wpływ na percepcję postaci przez widza? W kontekście decyzji składniowych tłumaczy sugerowałabym również odniesienie się do klasycznych teorii tłumaczeniowych (np. Nidy lub Newmarka). Warto bowiem zastanowić się, czy wybory językowe tłumacza są wynikiem dążenia do ekwiwalencji dynamicznej, polegającej na dostosowaniu treści do oczekiwań kulturowych widzów, czy też zachowania pewnej specyfiki oryginału. Uwzględnienie podejścia Newmarka z kolei mogłoby pomóc w ocenie stopnia adaptacji treści w dubbingu. Można rozważyć, czy tłumacz częściej stosuje podejście komunikacyjne (dostosowanie do odbiorcy) czy semantyczne (bliższe oryginałowi).

Bardzo pozytywnie oceniam tutaj uwzględnienie w badaniach różnych typów synchronizacji w dubbingu (fonetycznej, czasowej, kinetycznej), co znacznie podnosi wartość przeprowadzonych badań.

Istotny wkład w badania nad idiolektem tłumaczy dialogistów wnosi również rozdział piąty zawierający analizę kulturowych sygnałów idiolektalnych w dubbingu. Wyraźnie zaznaczone zostały tutaj różnice w podejściu poszczególnych tłumaczy do adaptacji kulturowych. Doktorantka wskazuje ponadto, jak strategie te różnią się w zależności od tłumacza i kultury docelowej. Sposób analizy prezentujący w przejrzysty sposób sygnały leksykalne, składniowe i kulturowe pozwala na nakreślenie kompleksowego, jak się wydaje, obrazu idiolektu każdego z tłumaczy. Przykłady wykorzystywane w procesie analizy są opatrzone merytorycznym komentarzem i adekwatnie ilustrują opisywane zjawiska.

Poziom interpretacji badanego materiału zapowiada kształtowanie się w osobie pani magister Karoliny Wakulik językoznawcy gotowego do odkrywania obszarów niedostatecznie jeszcze zbadanych. Wyniki uzyskane w toku badań wnoszą wymierny wkład w dyscyplinę *językoznawstwo*, a w szczególności w przekładoznawstwo. Niewątpliwą zaletą recenzowanej pracy jest klarowność wywodów i sposób argumentacji, co świadczy o kompleksowym podejściu do omawianej problematyki.

Język monografii zasługuje na uznanie – wykład naukowy jest precyzyjny, terminologia naukowa stosowana jest umiejętnie. Uznanie budzi też edytorsko-techniczna strona pracy, jej poprawność językowa i stylistyczna, która pozwala właściwie odczytać zarówno tok rozumowania, jak i wyprowadzone wnioski. Dostrzegłam jedynie nieliczne usterki, np. stosowanie redundantnej konstrukcji ‘jak i też’ (s. 8, 9, 10, 23, 26, 28, 34, 35, 36, 41, 43, 86, 150, 156); używanie wyrazu ‘ilość’ zamiast ‘liczba’ przy rzeczownikach policzalnych (np. *ilość filmów*, s. 25, *ilość determinantów idiolektu*, s. 37; *ilość stron* (s. 46, 47), *ilość napiwków*, s. 60.); *kilkupłaszczyznowy* zamiast *wielopłaszczyznowy* s. 25 s. 11; pisownia niektórych tytułów (powinno być: *Wielka encyklopedia radziecka* (s. 10,11); *Wielka encyklopedia popularna*, s.10 i in.); pisownia złożzeń (powinno być: *tekst hybryda*); nieprawidłowe połączenie: „wymyka się za ramy” (s. 25, powinno być: *wykracza poza ramy*).

Na s. 213 odnajdujemy termin *obiekt chiralny*, który jest ciekawą metaforą opisującą relację między językiem indywidualnym a ogólnym, niemniej z uwagi na to, że nie jest powszechnie stosowany, powinien być wyjaśniony dokładniej. Rzeczywiście idiolekt korzysta z zasobów języka ogólnego, ale jednocześnie go modyfikuje i wzbogaca, co prowadzi do różnic, które można porównać do chiralności. Autorka konstatuje tu jedynie, że „idiolekt autora i język ogólny tworzą razem obiekt chiralny”.

Bibliografia obejmuje pozycje, które stanowią rzeczywistą bazę teoretyczną monografii. Z pozycji, które mogłyby ją wzbogacić, a których w niej nie znalazłam, mogę wymienić, np. książkę Grzegorza Ojcewicza *Epitet jako cecha idiolektu pisarz*. Pozycja ta, choć niezwiązana bezpośrednio z problematyką przekładu audiowizualnego, mogłoby wzbogacić ustalenia autorki (we wspomnianej monografii autor integruje trzy zasadnicze obszary badania tekstu – literaturoznawczy, językoznawczy i przekładoznawcze). Ponadto, z uwagi na to, że autorka wspomina we wprowadzeniu o antropocentrycznym charakterze badań językoznawczych i przekładoznawczych, wydaje mi się, że wskazane byłoby wspomnienie o koncepcji antropocentrycznej Sambora Gruczy czy Jerzego Żmudzkiego, który ją rozwinął. Z pozycji ściśle związanych z omawianym w pracy zagadnieniem brakuje mi monografii Anny Paszkowskiej *Językowe i kulturowe aspekty przekłady filmowego* (Katowice 2023), w której autorka porusza szereg pokrewnych problemów. Są to jednak jedynie sugestie mogące wpłynąć na ulepszenie monografii w przypadku jej ewentualnego druku.





Podsumowując, stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska świadczy o dojrzałości badawczej pani magister Karoliny Wakulik, o jej rzetelności w sposobie opracowania problemu. Rozprawa stanowi studium dopracowane i przekonujące – ma solidne postawy teoretyczne i metodologiczne oraz precyzyjnie określony cel. O jej wartości świadczy aktualność systemu pojęciowego, dobór odpowiedniej literatury przedmiotu, wiarygodność przyjętych założeń, zweryfikowana praktycznie, a także innowacyjne podejście do omawianego zagadnienia. Wnioski wyprowadzone przez doktorantkę mogą być przydatne nie tylko dla badaczy, ale również dla praktyków – tłumaczy dialogistów, reżyserów dubbingu i scenarzystów jako rekomendacje mogące ulepszyć jakość tłumaczeń dubbingowych. Wykorzystanie aparatu pojęciowego językoznawstwa, przekładoznawstwa i filmoznawstwa pozwoliło na zbudowanie interesującej, interdyscyplinarnej perspektywy badawczej. Przeprowadzone w pracy badanie idiolektu tłumacza dialogisty jest nowatorskie i ma duży potencjał dla dalszych badań. Można też stwierdzić, że praca ta wypełnia pewną lukę w literaturze naukowej, szczególnie w kontekście tłumaczeń dubbingowych, które są analizowane rzadziej niż napisy czy wersje lektorskie. Wyprowadzone w pracy wnioski są spójne z przedstawionymi danymi i logicznie wynikają z przeprowadzonych badań.

Poziom interpretacji lingwistycznej zebranego materiału sprawia, że dysertacja ta spełnia, moim zdaniem, warunki kwalifikujące ją do druku. Jednocześnie zaś, mając na uwadze jej wartość poznawczą, **wnioskuję o jej wyróżnienie.**

Praca doktorska pani magister Karoliny Wakulik w pełni spełnia wymagania stawiane tego typu pracom i stanowi oryginalne rozwiązanie ciekawego problemu naukowego. Potwierdza ponadto, że doktorantka posiada wymaganą wiedzę teoretyczną w dyscyplinie *językoznawstwo* oraz umiejętności pozwalające na samodzielne prowadzenie badań naukowych.

Stwierdzam zatem, że **rozprawa spełnia wymagania ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [art.187 ust.1 i 2], tekst jedn. Dz. U z 2022 r., poz.574.** Tym samym może stanowić podstawę dalszego postępowania związanego z uzyskaniem stopnia doktora.

Wnoszę o dopuszczenie pani magister Karoliny Wakulik do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

*Jolanta Dubocha-Kruglić*

Katowice, 30.01.2025 r.